

фрагментов пьес. Автор сравнивает диапазонные интервалы перепада в интонационных группах сравниваемых презентаций и делает выводы относительно изменения интонационных рисунков в повествовании.

Ключевые слова: маркер просодии, спонтанный монолог, сценический монолог, квазиспонтанный монолог, тональный диапазон, вариативный маркер, инвариантный маркер, внутренний монолог, внешний монолог.

Lysenko K.V., University Instructor
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University of Kyiv

PROSODIC MARKERS OF INVARIABILITY OF QUASI-MONOLOGUE – NARRATION IN PLAY "JULIUS CAESAR" BY SHAKESPEARE. EXPERIMENTALLY-PHONETIC RESEARCH (BASED ON RADIO PLAYS)

The article highlights the results of comparative auditive and instrumental analyses of audio recordings of Shakespeare's radio plays to depict prosodic markers' invariability and variability of actors' performance. The author compares diapasonic intervals of differential in intonation groups of the presentations compared and makes conclusions as to the role of these intonation drawings in the narration.

Key words: prosody marker, spontaneous monologue, stage monologue, quasi-spontaneous monologue, tone diapason, variability of prosodic marker, invariability of prosodic marker, inner monologue, outer monologue.

УДК 81'322

Лисенко М.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

**КОМБІНОВАНІ ІНТОНАЦІЙНІ КОНСТРУКЦІЇ
В СИНТЕЗАТОРАХ ШТУЧНОГО МОВЛЕННЯ**

Стаття присвячена явищу комбінованих інтонаційних контурів, їхнім особливостям у просодичному та стилістичному аспектах з огляду на можливість використання в синтезаторах штучного мовлення.

Ключові слова: інтонаційний контур, синтезатор штучного мовлення, пунктограма, розділовий знак, діалогічне мовлення.

Сучасні розробники штучного інтелекту потребують програмного забезпечення, що могло б природно відтворювати людське мовлення. Це завдання покликані виконувати спеціальні програми – так звані синтезатори штучного мовлення. Серед багатьох проблем, пов'язаних із синтезаторами штучного мовлення, чільне місце посідає необхідність забезпечення відповідної та адекватної інтонації [5]. Більшість синтезаторів використовують метод Unit Selection, за яким просодичний рівень у синтезаторах формується за допомогою так званих інтонаційних контурів – алгоритмічних моделей організації трифонів за частотою основного тону [4]. Теоретично інтонаційні контури синтезатора штучного мовлення повинні збігатися з інтонаційними моделями природного мовлення, але на практиці це не так. Особливо це стосується розпізнавання, аналізу та імітації усного розмовного мовлення та стилізації під нього у художніх текстах, бо інтонаційні контури у цих випадках інколи не збігаються з типовими. Розгляд таких конструкцій, виявлення їхніх особливостей, вирішення питання про їхній статус і, відповідно, про бажаність чи небажаність включення їхніх контурів в алгоритм просодичного рівня становить мету роботи.

Метод Unit Selection у доборі інтонаційних контурів може орієнтуватися на значну кількість чинників, у тому числі й на вжиті в писемному тексті розділові знаки. Але алгоритм синтезатора програми відомих синтезаторів дозволяє правильно реалізувати лише одинарні пунктограми, тобто враховує прості синтаксичні конструкції. У комбінаціях із кількох знаків читається тільки один (перший), що веде до спотворення інтонації, а часом і семантики [7]. Комбінації з двох і більше фінальних пунктограм (?!, !!!, ???, !.., ?..) порівняно рідкісні в літературній мові, але досить частотні в письмовому варіанті розмовного та стилізації під нього (чати і блоги та імітація спонтанного мовлення персонажів у художніх текстах). Оскільки одне із завдань синтезатора – озвучувати тексти неформального електронного листування, вважаємо доцільним додати до набору контурів так звані комбіновані, тобто ті, які містять ознаки двох чи кількох функціональних типів речення і на письмі позначені через вживання двох чи кількох розділових знаків.

Дослідники (А. Багмут, Г. Олійник, Н. Плющ) виділяють у мові від чотирьох (розповідна, питальна, спонукальна та оклична) до 17 [2] типів інтонації. Просодичні аспекти реалізації українських

пунктограм, висвітлені в роботах І. Козленко [1], Л. Українець, постулюють тезу про чітку залежність певних контурів від того чи іншого вжитого на письмі розділового знака, і навпаки: певні інтонаційні конструкції можуть бути передані тільки чітко визначеними пунктограмами. Наприклад, оклична інтонація може бути передана тільки знаком оклику, питальна – знаком питання в кінці речення. Але в окремих сферах людського спілкування розглянутого дослідниками набору контурів недостатньо. Комбінації із розділових знаків, що зустрічаються разом з одиничними знаками у одного і того самого автора, наводять на думку про розрізнення мовцем контурів, позначених в обох випадках. Тому можемо сформулювати гіпотезу про існування в мові комбінованих (як результату поєднання ознак двох-трьох контурів) поряд із загальними (традиційними, елементарними) інтонаційними моделями.

З огляду на те, що наша гіпотеза щодо існування комбінованих контурів висувалась з огляду на аналіз об'єктивних акустичних даних, а з огляду на різницю у вживанні розділових знаків (які гіпотетично можуть бути реалізовані в кількох контурах у різних дикторів), говорити про пряму відповідність "знак=ІК" не варто. Замість цього доцільно ввести поняття інтонаційного (просодичного) патерна¹³ як ідеального відображення мовленнєвої реалізації (parole) мовного знака (langue) у мовленнєвій свідомості (langage) [6]. Головним критерієм виділення патерна пропонується вважати комбінацію розділових знаків, яка несе певне просодичне, семантичне, частково стилістичне значення і може бути реалізована кількома спорідненими контурами із статистичною домінантою одного основного. Наприклад, основним контуром питально-незавершеного патерна є, відповідно, питально-незавершений, а спорідненими для нього – питальний, незавершений та оклично-незавершений.

Для визначення способів реалізації інтонаційних патернів у мовленні було проведено експеримент, що складався з чотирьох етапів.

1) Створення зв'язного письмового тексту, що імітує спонтанне діалогічне розмовне мовлення, насиченого комбінаціями з розділових знаків поруч з одинарними знаками. І ті, і інші мали

¹³ Паттерн – систематично повторюваний стійкий елемент (фрагмент) чи послідовність елементів (фрагментів) поведінки (у даному випадку мовленнєвої) [3].

реалізуватися в однакових синтагмах чи фразах. Наприклад, синтагма "Яка марка" зустрічалася у тексті як "Яка марка?", "Яка марка?..", "Яка марка...".

2) Аудіозапис тексту, записаного двома дикторами за умови підготовленого мовлення і двома – без підготовки.

3) Аналіз ЧОТ отриманих аудіозаписів за допомогою програми PRAAT. Фіксація даних руху ЧОТ через кожні 0,1 сек. графіка (для визначення темпоральних характеристик) та визначення середньої частоти ЧОТ для кожного голосного (в однослівних синтагмах – кожного неглухого) для характеристики діапазону ЧОТ та інтонаційного малюнка.

4) Створення реляційних баз даних (Microsoft Excel), які містять значення ЧОТ обох типів для кожного диктора і кожного контура, порівняння даних кількох дикторів для одного контура і даних одного диктора для кількох споріднених контурів, побудова на їхній основі порівняльних діаграм.

Матеріали проведеного нами експерименту довели існування гіпотетичних комбінованих моделей, дали можливість у загальних рисах описати їх просодичні особливості та зробити висновок про доцільність чи недоцільність їхнього використання в синтезаторах штучного мовлення.

З огляду на результати експерименту говорити про такі види комбінованих інтонаційних контурів:

- питально-оклична (?!);
- оклично-незавершена (!..);
- питально-незавершена (?..);
- питально-оклично-перелічувальна (/?!/);
- питально-перелічувальна (/?/);
- оклично-перелічувальна (!/).

Як особливий тип інтонаційних конструкцій можна виокремити так звані гіперпитальну та гіперокличну (від грец. "гіпер" – над). Не зовсім доцільно вживати щодо них термін "комбіновані", оскільки їхні контури, по суті, є окличним та питальним зі збільшеною інтенсивністю, амплітудою коливань ЧОТ та, як правило, нижчою, ніж в елементарних контурах, ЧОТ у фіналі фрази, а не комбінацією з двох чи кількох типових контурів.

Перелічувальна інтонація не маркується власними пунктограмами. Кома та крапка позначають також інтонацію незавершеності, завершеності і вставлення. Маркерами для

комбінованих питально-перелічувальної та оклично-перелічувальної є відповідно знак питання (зазвичай позначає чисту питальну інтонацію) та знак оклику (оклична). Тому для розпізнавання синтезатором патернів із перелічувальним компонентом потрібні додаткові (не тільки пунктуаційні) критерії.

Загалом комбіновані контури мають певну схожість (часом надзвичайно велику) з одним зі споріднених традиційних (так званою домінантою). Інколи домінантою різних комбінованих контурів є різні традиційні. Наприклад, оклично-перелічувальна конструкція реалізуються з яскраво вираженою перелічувальною домінантою, тоді як питально-оклично-перелічувальна та питально-перелічувальна – з питальною. Основними диференційними ознаками для традиційних домінантних та комбінованих контурів є відсутність чи наявність відносного підняття ЧОТ у певній частині синтагми (чи в певній синтагмі фрази) та його висоти, діапазон ЧОТ, серед другорядних – інтенсивність мовлення, довжина синтагм, наявність довших чи коротших пауз між синтагмами тощо.

Теоретично можливі комбінації з трьох і більше елементарних контурів, але мовцями вони майже не вживаються. Можливо, це зумовлено особливостями людської психіки: підсвідомо чи свідомо мовець намагається вжити не контур першого чи другого типу, а проміжний між ними. Винятком є питально-оклично-перелічувальна інтонація, яка помітно відрізняється і від аналогічних однокомпонентних традиційних контурів, і від комбінованих двокомпонентних.

Усі вказані інтонаційні контури, зазвичай, є емоційно забарвленими, для деяких характерні обмежені набори емоційних відтінків (для гіперпитального, наприклад, це крайній вияв здивування). Це зумовлює обмеженість їхньої реалізації в різних функціональних стилях. Комбіновані інтонаційні контури відсутні в науковому, офіційно-діловому стилях, досить рідкісні в стилі мас-медіа, частіше зустрічаються в художньому (мовлення персонажів та наративна модель від першої особи) та письмово зафіксованому розмовному мовленні (мова чатів, блогів та соціальних мереж).

У невідготовленому мовленні зустрічається заміна інтонаційних типів (наприклад, питально-оклична замість гіперпитальної, питально-незавершеної). Не можна чітко визначити, чи це поплутання, спричинене відсутністю у мовців достатнього досвіду в озвучуванні таких конструкцій на основі писаного тексту на

противагу їх спонтанному вимовлянню, чи варіативність норми, що опосередковано доводить правильність ідеї інтонаційного патерна.

Проведений нами експеримент укотре довів меншу інтонаційну виразність чоловічого мовлення, відповідно, комбіновані контури в ньому відрізняються від відповідних традиційних менше.

У випадку підготовленого мовлення диктори добирають інтонаційні моделі відповідно до розділових знаків (диктори О. В. та А. Ш.), хоч ідеальне використання потребує від диктора певного рівня акторських здібностей. Але і за умов підготовленого, і за умов непідготовленого мовлення мовці розрізняють традиційні та комбіновані контури. Той факт, що комбіновані моделі у різних дикторів приблизно відповідають одна одній, говорить про їхній загальномовний характер. Різниця між ними може бути пояснена індивідуальними мовними особливостями дикторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козленко І. В. Українська пунктуація. – К: ВГЦ, – 2006. – 406 с.
2. Людовик Т. В. Моделирование просодических характеристик для синтезатора украинского мовлення.
3. Большая психологическая энциклопедия / ред.. Дубенюк Н. – М: Эксмо, – 2007. – 544 с.
4. Людовик Т.В. Автоматический синтез нейтральной и выразительной речи / Людовик Т.В. // Искусственный интеллект, № 1, 2010. – С. 9-02.
5. Сорокин В.К. Синтез речи / Сорокин В.К. – М. : Наука, 1992. – 392 с.
6. Ф. де Соссюр. Природа языкового знака / Звегинцев В.А. "История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях." – Часть 1. – М., 1960.
7. Hunt A. Unit selection in a concatenative speech synthesis system using a large speech database / Hunt A., Black A. // Proceedings of the International Conf. on Acoustics, Speech, and Signal Processing. – Atlanta (USA), 1996. – Vol. 1. – P. 373-376.

Стаття подана до друку 19.04.13

Лысенко М.,

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

Статья посвящена явлению комбинированных интонационных контуров, их особенностям в просодическом и стилистическом аспектах в связи с возможностью использования их в синтезаторах искусственной речи.

Ключевые слова: *интонационный контур, синтезатор искусственной речи, пунктограмма, знак препинания, диалогическая речь.*

Lysenko M.,

Taras Chevchenko National University of Kyiv

The article is devoted to the phenomenon of the combined intonational constructs, their specificities into prosodic and stylistic aspects considering to the possibility of their use in voice synthesizers.

Keywords: *intonational construction, voice synthesizers, punctuational mark, dialogic speech.*

УДК 811.131.1:159.922.4

Літинська Н.В., асп.,

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ДОМІНАНТНИХ РИС ІТАЛІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

*Стаття присвячена аналізу деяких трактувань поняття "національний характер" у сучасній лінгвістиці, дослідженню домінантних рис італійського національного характеру, об'єктивованих лексемами *arte d'arrangiarsi, dolce far niente ma furbizia*, проведенню компонентного аналізу, що дозволив виокремити головні когнітивні ознаки номінацій, що репрезентують етнічні характеристики представників італійської лінгвокультури.*

Ключові слова: *національний характер, лінгвокультура, стереотип.*

У сучасному мовознавстві **актуальними** є дослідження в новій міждисциплінарній галузі – етнолінгвістиці, у межах якої сформувалося твердження про те, що кожна мова по-своєму відображає картину світу та відтворює певні уявлення про навколишню дійсність. Ця галузь мовознавства спрямована на вивчення віддзеркалення в мові й мовленнєвій діяльності етнічної свідомості, менталітету, національного характеру, матеріальної та духовної культури народу [Селіванова 2008, 252].

Національний характер визначається як сукупність найбільш виразних особистісних ознак (фізичних і духовних) психічного складу, притаманних представникам певного етносу [Селіванова 2008, 272]. У різноманітних трактуваннях національного характеру вчені переважно сходяться на думці про те, що він є сукупністю